

**ІЛЮСТРОВАНА
ІСТОРИКО-БОГОСЛОВСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ**

Том 2

УДК 27-9(031)
Б208

*Друкується за ухвалою вченої ради
Університету імені Григорія Сковороди у Переяславі
(протокол № 13 від 28 червня 2024 року)*

Рецензенти:

Ресєнт В. П., доктор історичних наук, професор, член-кореспондент
НАН України, Інститут історії НАН України,
Клос В. В., протоієрей, доктор наук з богослов'я, професор,
Київська православна богословська академія,
Крालюк П. М., доктор філософських наук, професор,
Національний університет «Острозька академія»

Ілюстрована історико-богословська енциклопедія : в 5 т. /
Б208 редкол.: В. О. Балух (голова), В. В. Коцур (заст. голови) та ін. –
Чернівці : Друк Арт, 2025. Т. 2. – 480 с. ; іл.

ISBN 978-617-8501-08-2

Другий том містить упорядковану за алфавітом (від Д до Й) сукупність термінів, понять і категорій історико-богословського та релігієзнавчо-філософського характеру.

Вміщено статті з ґрунтовними біографічними відомостями про релігійних і церковних діячів, описами географічних місць, подій та явищ, що увиразнюють історичний процес, висвітлюють особливості релігійних пошуків людства. Подано відомості щодо інституційного оформлення релігійних організацій, рухів, шкіл, формування й еволюції віровчень, культів, догматичних, канонічних і літургічних традицій. Показано динаміку розвитку історіософської і релігійно-богословської думки в Україні та світі.

УДК 27-9(031)

ISBN 978-617-8501-08-2

© Авторський колектив, 2025

Передмова

Слова Ісуса Христа про істину, записані святим апостолом і євангелістом Іваном, не випадково вибрано епіграфом до другого тому енциклопедичного проекту «Ілюстрована історико-богословська енциклопедія», адже вони надзвичайно точно відображають ціль, суть, значущість та актуальність цього видання. Після десятиліть комуністичної атеїстичної тенденційної пропаганди й сотень років спотворення варварським російським шовінізмом і великодержавним московським православ'ям церковної історії та богословських істин, «Ілюстрована історико-богословська енциклопедія» повертає в науковий обіг і зацікавленому українському читачеві правдиві, науково обґрунтовані знання з царин української державної та церковної історії, українського і світового богослов'я.

Як слушно зауважено в передмові до першого тому енциклопедії, повернення до істинних історико-богословських джерел стало можливим і набуло особливої актуальності завдяки відновленню Україною в 1991 р. незалежності, легалізації в Україні Греко-Католицької церкви, отриманню в 2019 р. Томоса Православною Церквою України та набуттю в умовах незалежності свободи віросповідання всіма іншими релігійними конфесіями.

Вихід у світ першого тому «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії» засвідчив появу серед загальнонавчаних авторитетних українських енциклопедій нового наукового, системного, а найголовніше – глибоко аргументованого і досконалого енциклопедичного видання. Цей енциклопедичний проект виконує важливі науково-видавничі, культурно-просвітницькі та світоглядно-орієнтовані функції, не лише органічно доповнює відомі українські енциклопедії, які об'єктивно розкривають духовно-історичну специфіку українського народу, але й надзвичайно широко охоплює теми, що розкривають історико-богословські характеристики тієї чи іншої ідеології, містить статті про пророків, євангелістів, засновників релігій, церков, очільників релігійних рухів та організацій, а зокрема їхні біографії. Пропонована книга претендує на певну унікальність і, без сумніву, займе своє заслужене місце серед провідних українських енциклопедичних видань.

До згаданих українських енциклопедій належать такі авторитетні видання, як «Велика українська енциклопедія», «Енциклопедія сучасної України», «Ілюстрована енциклопедія історії України», «Українська етнокультурологічна енциклопедія», «Енциклопедія українознавства», «Українська Релігієзнавча Енциклопедія» та ін.

Унікальність «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії» також у тому, що в ній ґрунтовно витлумачуються не тільки історичні та богословські терміни, але й поняття та терміни суміжних наук: історіографії, історії релігій, філософії релігії, релігієзнавства, релігійного мистецтва, психології, естетики, мистецтвознавства, лінгвістики, фольклористики тощо.

До другого тому «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії» увійшли статті на літери Д – Й, в яких розкриваються поняття біблійної історії (старозавітної та новозавітної – історія книг Святого Письма), античної, авраамічних і східних релігій, а також поняття, пов'язані з біблійною герменевтикою, екзегетикою, еклезіологією та історією літургійного обряду, вчення екуменічних вселенських соборів Христової

церкви й соборів пізнього Середньовіччя та Нового часу, діяльність низки авторитетних римських пап XX ст. (зокрема, святих Католицької церкви пап Іоана XXIII та Івана Павла II), а також видатних патріархів Візантійської церкви. Окремо слід відмітити численні ґрунтовні статті, присвячені ісламу та юдаїзму – їх історії, догматам, обрядам, священним текстам, видатним історичним і віровчальним персоналіям тощо. Особливої уваги заслуговують матеріали, присвячені авторитетним державним, релігійним та церковним діячам раннього, середньовічного та новітнього християнства (зокрема, Євсею Кесарійському та Євсею Антіохійському, Дівочці Онисифору, Данилові Затворнику, Данилу Романовичу, Йову Почаївському, Еразму Роттердамському, Іларіону Огієнку, Філарету Денисенку та багатьом іншим).

Загалом, другий том «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії» творчо продовжує розпочатий у першому томі системний науково обґрунтований аналіз засадничих історичних та релігійно-богословських понять, діяльності подвижників ідеї української державності та націєтворення, які своєю працею і боротьбою сприяли відродженню, примноженню та збереженню в чистоті національних духовних джерел українського народу у важкий період бездержавного статусу України-Руси. Вміщені в другому томі статті істотно доповнюють і розширюють словниковий компендіум, поданий у формі цікавих та інформативно насичених життєписів, змальованих живою, колоритною і водночас академічною мовою, унаочнюють провідні тенденції, духовно-культурне та суспільно-історичне тло ідентичності українства, до якого однаковою мірою причетні представники як світської, так і церковної еліт.

Обраний авторами формат енциклопедії висвітлює малодосліджений історично-релігійний матеріал, який допомагає зрозуміти й переосмислити суспільно-політичні та конфесійні перетворення, релігійні та суспільно-політичні виклики в сучасній Україні та світі.

**О. Святослав Кияк, професор,
доктор богослов'я (теології),
доктор філософських наук**

Дават (араб. заклик, запрошення) – проповідь ісламу, прозелітизм. Мусульманин, який займається даватом (*da'iyat*), може у деяких випадках вважатися ісламським еквівалентом місіонерства.

Дават вживається у *Корані* як заклик до мертвих з'явитися на День Суду, однак загалом воно використовується як запрошення жити відповідно до Божої волі нарівні з термінами «*шаріат*» і «релігія».

В основі такої проповіді – приклад Мухаммеда, який упродовж 23 років проповідував серед своїх одноплемінників. 628 р. мединські мусульмани і мекканські багатобожники уклали перемир'я, яке стало найважливішим етапом поширення ісламу.

В ісламській теології метою давату є інформування мусульман і немусульман про поклоніння Аллаху, життя пророка Мухаммеда і запрошення до прийняття мусульманства. Саме за допомогою давата Мухаммед поширював послання Корану. В його основі лежить принцип грамотності і доброзичливості проповідників. Крім того, істотні принципи знання доброти і ніжності, мудрості, зрозумілої мови і терпіння.

На сучасному етапі роль давата стала менш важливою, і використовують його, в основному, радикальні організації і проповідники (наприклад, *Джамаат Табліг*, *Ахмед Кандидат*, *Закір Найк* та ін.).

Література: Загребельний І. Християнство й іслам: сучасний прозелітизм та релігійно-цивілізаційні перспективи. *Релігія в Україні*. 26 січня 2011 р. URL: https://risu.ua/hristiyanstvo-y-islam-suchasniy-prozelitizm-ta-religiynocivilizatsiyni-perspektivi_n44500; Словник ісламських релігійних термінів арабського походження (найчастіше вживаних у мас-медіа) / укл. М. Якубович. URL: [Slovnyk-islamskykh.relihiinykh-terminiv-arabskoho-pokhodzhennia/doc](http://slovnyk-islamskykh.relihiinykh-terminiv-arabskoho-pokhodzhennia/doc). С. 11; Da'wa. *Canard M. Encyclopedia of Islam*. 2 ed. Leiden, 1991. Vol. 2.

В.Б.

Давид – цар і пророк. Народився в родині *Віфлеємського* старійшини єфратянина *Єссея* приблизно 1085 р. до н.е. Був його восьмим і останнім сином (Мт.1:6; 1 Сам.16:1) та правнуком *Вооза* з племені *Юди* і *Рут* – моавитянки-язичниці (Мт. 1:5-6; Рут. 4:22; 1 Хрон. 2:15). Як не дивно, ім'я його матері в Святому Письмі не згадується. Але багато хто припускає, що мама Давида – дочка (за іншою версією – сестра, або наложниця) аммонітського царя *Нахаша* (1030/1020–1000/990 рр. до н. е.), який надавав йому притулок і навіть переховував. Сам пророк Давид визнавав, що він – зачатий у беззаконні й народжений матір'ю в гріху (Пс. 50:7).

Давид із молодих літ пастушив і доглядав за батьковими стадами. У 18 років він уперше прославився тим, що хитрістю і спритністю переміг *Голіафа* – вождя філістимлянського війська. Ізраїльський цар *Саул* оцінив хоробрий вчинок Давида і поставив його на чолі тисячного корпусу військової гвардії. Бог попередив Саула, що забере в нього царський скіпетр і передасть іншому, тобто Давиду, тому Саул переслідував його до самої смерті.

Давид став царем після смерті Саула і царював 40 років (1004–965 до н. е.), з яких 8 – над Юдеєю і майже 33 роки – над Юдейським та Ізраїльськими царствами зі столицею в *Єрусалимі*. Багато дослідників добу правління Давида вважають благодатним періодом давньоюдейської істо-

Йосиф II Солтан. Балух В.О., Коцур В.П. Релігійна палітра ранньомодерної України у постатях: словник. Чернівці, 2019. С. 210–212; Мицик Ю. Йосиф II Солтан. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2005. Т. 3. С. 657.

О.Б.

Йосиф III Русин (?–1534) – митрополит Київський, Галицький і всієї Русі (1523–1534).

Час народження невідомий. До постригу у чернецтво був одружений, а його два сини знаходилися на службі у польського короля. Спочатку призначений архієпископом Полоцьким після смерті свого попередника Євфимія Окушковича (1516), а після смерті Йосифа II Солтана хіротонізований на митрополиту кафедру з благословення патріарха Єрусалимського Єремії.

Ще знаходячись на Полоцькій кафедрі, проявляв турботу про права і благополуччя православних вірян, хоча частина дослідників називає його неуком і короткозорим. Відомий скаргою до польського короля на вітебського воєводу Януша на предмет порушення ним православних традицій.

Час пастирського служіння митрополита припав на період поновного наступу католиків на Православну церкву. Успішно залагодив конфлікт, який виник через незаконне поставлення королем Сигізмундом I Старим митрополитом намісником у Галичині православного шляхтича Яцька Гдашицького (у чернецтві – Ісаакія). Виявивши гнучкість і такт, Йосиф III добився визнання останнім своєї влади (1526) і розриву з львівським католицьким архієпископом Бернардом, що сприяло успішній протидії експансії католицизму в Галичині.

Йому доводилося вести боротьбу на два фронти: проти латинян і втручання світської влади у церковні справи, в чому йому сильно допомагав князь В.-К. Острозький. Саме йому митрополит із запевненням короля Сигізмунда I Старого заповів опікуватися майном церкви в разі його смерті (грудень 1528).

Імовірно, через хворобу ще при житті передав управління митрополією єпископові Луцькому й Острозькому Макарію, який 1535 р. став митрополитом Київським.

Література: Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: в 4 т. Т. I (X–XVII). Нью-Йорк, 1955. С. 183, 184, 189; Мицик Ю. Йосиф III Русин. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2005. Т. 3. С. 657; Wojtkowiak Z. Ostrogski Konstanty Iwanowicz książę (ok. 1460–1530). *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. Т. XXIV/3. Z. 102. S. 488.

Вім.К.

Йосифітки, або Згромадження сестер св. Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії – жіноче чернече згромадження єпископського права УГКЦ, засноване о. Кирилом Селецьким у 1898 р. у с. Цеблів Сокальського р-ну Львівської обл. Згромадження має свої осідки в Канаді, США, Бразилії і Росії. Головний дім Згромадження знаходиться у Львові.

2001 р. Папа Іван Павло II проголосив блаженними преподобномученицями двох сестер зі Згромадження – Олімпію Біду (1903–1952), яка зазнала жорстоких репресій більшовицької влади, і Лаврентію Герасимів (в миру – Левкадія) (1911–1953), яка померла на заслання в Сибіру.

Література: Глосарій релігієзнавця (за ред. член-кор. НАПН України В.О. Балуха. Чернівці, 2013. С. 108; *Annuario Pontificio per l'anno 2010*. Vaticana, 2010.

В.Б.

Наукове видання

**ІЛЮСТРОВАНА
ІСТОРИКО-БОГОСЛОВСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ**

Том 2

Літературний редактор О. В. Колодій
Комп'ютерна верстка І. П. Возного
Підготовка до друку А. І. Добрянського

Підписано до друку 08.04.2025. Формат 70х100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 38.70. Тираж 500 прим. Зам. 250462.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк Арт»
58018 Україна, м. Чернівці, вул. Маловокзальна, 2Д,
тел. (0372) 585-432, e-mail: drukart@ukr.net
Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.